

Helvede

“Min drøm er, at vi engang vil begynde at blive et kedeligt land. Lige nu er vi interessante som tigre eller andre eksotiske dyr i zoologisk have. Men jeg vil hellere kigge fra den anden side af tremmerne. Vi burde leve kedelige liv ligesom I gør i Danmark!” (Bozidar Jaksic *Hadets anatomi* side 144f).

Jens Martin Eriksen og Frederik Stjernfelt. *Hadets anatomi. Rejser i Bosnien og Serbien*. Lindhardt og Ringhof 2003. 332 sider. 299 kr.
Jørgen Flindt Pedersen. *Brylluppet i Ramallah. Blandt de besatte palæstinensere i Gaza og på Vestbredden*. Gyldendal. 2003. 216 sider. 198 kr.

af Lars Andreassen

Hvorfor anmelde rejseskildringer i et akademisk tidsskrift? Det skal man vel heller ikke? *Hadets anatomi* og *Brylluppet i Ramallah* er nok rejseberetninger, men det er ikke turistguider - i det mindste ikke i vanlig forstand. En slags efterfølgere til Dante kunne man måske kalde dem. Vi tages med på rejse i helvede og herfra stiller bøgerne et par meget centrale spørgsmål, som det er af allerstørste vigtighed at begynde besvarelsen af. Der er jo ikke tale om en guddommelig komedie, men om virkelighedens tragedier; drab, had, frygt, flugt, løgn og fortielser. Hvorledes, spørger bøgerne, konstitueres disse grusomhedens virkeligheder, og hvad er drivkræfterne i dem. Det er selvfølgelig emner, som humaniora altid har været opmærksomme på, men man har tilsyneladende ikke taget ad notam, at de hidtidige forklaringsforsøg ligger underdrejet; at det ikke er lykkedes at dæmme op for volden.

Så altså hvad er det for mekanismer, der skaber de roterende helveder, Pedersen, Stjernfelt og Eriksen beretter fra? Der er tilsyneladende tale om helt særlige mønstre og kombinationer af forskellige former for betydningsdannelser, som driver ganske almindelige mennesker ud med faklerne og ind i flammerne. Det er historier om historien, om naboerne, etniske og kulturelle særtræk, som alle skal tale til følelserne, skabe

[1]

utryghed eller vrede - og det vil sige betydningsdannelse - og derfor er krig ikke bare for politikere, politologer, psykologer, historikere, journalister og militære strateger, men også for humanister. Forfatterne beskriver, beretter, interviewer og nærmer sig ad den vej nogle svar på spørgsmålene. De strukturelle parametrene, bøgerne beretter om, er formodentlig ikke ukendte for krigsforskere, og vel heller ikke de følelser og tanker, der flourer i borgerkrigshærgede sind, som interviewene giver et særligt indblik i. Så hvorledes opnår vi en ny, en anden og måske bedre forståelse af fænomenerne, så det bliver nemmere i fremtiden at se, i hvilke retninger begivenhederne peger og bedre muligheder for at gribe ind og løse konflikter.

Emotionsforskningen og de forskellige motivationelle parametre, der driver dyr og mennesker, er efterhånden så omfattende og kalder på seriøse forsøg på at forstå deres indflydelse og rolle i vor arts semantiske universer - ikke mindst vor forestillingsverden. Vi bør forsøge at benytte dem, for der skal nye analyser til; de gamle(s) holder ikke, øger ikke forståelsen af denne verdens konflikter, forklarer ikke deres virkelige årsager, men hæger i stedet om gamle vaner og giver derfor ikke politikken nye brugbare værktøjer. Hvis der er noget, vi kan lære ved læsningen af *Hadets anatomi* og *Brylluppet i Ramallah*, så er det, at vi intet har lært af historien. På trods af at historiebøgerne, som Hegel skrev, mestendels er skrevet i rødt, har vi endnu ikke fattet, at det er ganske almindelige mennesker, der i de fleste massakrer fører øksen. En af standardforklaringer på, at holocaustbødlerne kunne handle som de gjorde, har altid været, at de ikke kendte deres ofre. Afstand og anonymitet gjorde det muligt at slå mange mennesker ihjel. Men i Bosnien og Serbien (Rwanda kan man tilføje) var bødler og ofre naboer, lærere og elever. De kendte hinanden i forvejen, og nogle af dem kendte hinanden rigtig godt. (*Hadets anatomi* side 21). Der må altså andre analyser til end de, der slår på den vestlige rationalitet og den særlige bureaukratiske opbygning, der kendetegner denne verdens velstillede samfund.

Der er, tror jeg, psykologiske universalier involveret, hvis relation til den politiske retorik og de strukturelle elementer skal afdækkes, for at vi kan komme videre med spørgsmålene. At dømme efter *Hadets anatomi*, er det at starte en borgerkrig lige så nemt, som at tænde en cigaret. Man sender blot et par bøller i byen, for sådan spreder man usikkerhed, og derfra er der ikke langt til hævntørst. Og så er det bare at udpege de skyldige. Bøllerne kan være fra etnoY og terrorisere andre etnoY'er, men det hævdes, at voldsmændene er etnoX og så kører den. Et par blå øjne og en blodtud - ingen jernbaner, ingen udbygget infrastruktur - blot kød, blod og hjerne. Mennesker.

[2]

Det, der slår mig, når jeg læser bøgerne er, at det først og fremmest er følelserne, der skaber dynamikken. (f.eks. Pedersen side 43, 48, 149ff). Følelser, eller rettere emotioner, som de hedder i terminologien, når der er tale om somatiske rørelser og nærmest pavlovske betingninger: "Nævn ikke hans navn, så bliver jeg gal! Jeg får simpelthen smerter i brystet og maven, når jeg hører det navn", udtaler en af Eriksen og Stjernfelts kilder. (side 146).

Det er selvfølgelig ikke let at afgøre om, der her er tale om en metafor, men emotionsforskningen giver os al mulig grund til at tro, at vi ikke taler om metaforer, men om reelle ændringer i indvolde og hjerne. Emotioner er somatiske tilstande, og følelser den efterfølgende bevidste opfattelse af disse tilstande, som igen virker tilbage på den kemiske sammensætning i blodbanerne og hjernens synapser. Mentale tilstande er en blanding af forestilling (res cogitansagtigt) og elektrokemiske aktiviteter (res extensa), og de tilstedes en betydelig del af deres dynamik, deres "farve", fra de kemiske modulationer. Humøret bestemmes langt hen ad vejen af sådanne kemiske udladninger, som også har indflydelse på, hvad man overhovedet er i stand til at tænke på. Det er f.eks. vanskeligt at tænke på lykkelige skovture, mens man er bange. Samtidig er det svært i erindringen at glæde sig over fortidens oplevelser med bedstemor og bedstefar, hvis disse oplevelser ofte endte i beskyttelsesrum med lyden af luftalarmer hængende i ørerne.

Frygt og aggression (vrede) er af de mere håndfaste emotioner (se. f.eks. Pedersen side 148, hvor en mand beskriver, hvorledes han som knægt af bare skræk gjorde i bukserne i forbindelse med en arrestation), og det er først og fremmest disse, der næres og er virksomme i borgerkrige og væbnede konflikter. Det er disse følelser i de enkelte individer, diskursindholdet (myter, nationalisme, politiske deklamationer og programmer) hægtes op på, og efterfølgende er det følelserne, der giver diskurserne deres liv og gør dem virksomme.

Vold og død skaber selvsagt frygt. Frygt skaber utryghed, og denne tilstand søger vi per instinkt at fjerne. Vi søger tryghed, og det gør vi selvfølgelig hos vore nærmeste eller de, vi deler kultur med. Den personlige identitet er ofte bundet eller støttet til en eller anden form for gruppetilhørsforhold. (Greenberg et al. 2001). Det gøder jorden i de etniske konflikter. Magthaverne, eller dem, der (hvem som kan forstå det) benytter sig af disse mekanismer, leverer symbolerne, myterne og de forvanskninger af historien, der motiverer identifikation med en etnisk gruppe og øger hadet til den anden. Disse historier gøres uomgængelige gennem volden, det vil

sige de forlenes med en pervers form for troværdighed gennem myrderierne. (Eriksen og Stjernfelt side 258). Fælden klapper. Hvis ikke du er med X, er du med Y. Hvis du er X, må du slå Y ihjel, inden Y gør det af med dig. Og gør du ikke det, kan X (dine "egne") ikke stole på dig, altså er du forræder og må elimineres. Under alle omstændigheder bliver du slået ihjel, hvis ikke det lykkes dig at flygte. Logikken er ubønhørlig. En lignende fældelogik afdækkes i øvrigt meget illustrativt af Guy de Maupassants i novellen "To venner."

Men logikken er kun en side af sagen. En af de væsentlige forskelle på bøgerne er, at Eriksen og Stjernfelt forsøger at fremdrage borgerkrigens (den væbnede konflikts) overordnede logik, hvor Pedersen gennem sine interview søger at fremstille de personlige omkostninger i livet blandt luftalarmer, ruiner og sårede naboer. De belyser så at sige voldens morads fra hver deres indfaldsvinkel. Henholdsvis oppefra og nedefra.

Manal, en af de palæstinensere Pedersen har besøgt, illustrerer med gruopvækkende klarhed, hvorledes voldens diskurser, iberegnet bombenedslag, larm fra kampvogne og bulldozere, æder sig gennem ethvert rationelt forsvar. Manal leverer en klar og overbevisende analyse af situationen. Den eneste vej frem er at afstå fra vold: "... hvis du dræber, giver du dem en undskyldning for at dræbe ...". Men på spørgsmålet om, hvad hun vil gøre, hvis hendes nærmeste familie en dag er at finde blandt ofrene, svarer hun tøvende og grådkvalt (hvilket man ikke læser i bogen, men kan se på Pedersens film *De besatte*), at så vil hun gengælde med død. (Pedersen side 149 - 153).

Den konstante frygt for ens eget og ens nærmestes liv (en frygt israelerne uden tvivl også kender) og uvished om fremtiden er for meget for et menneske. Fornuften segner momentant konfronteret med den umiddelbare frygt, mens de genkommende voldshandlinger og latente trusler langsomt æder sig gennem den. Sandheden er det første offer i en krig, siger man, den dør sammen med fornuften. Det bør få os til at erkende - inden vi dømmes parterne alt for hårdt - at disse konflikter er langt mere end et enkelt menneske kan bære. Men også at indsatsen til enhver tid skal være rettet direkte mod at forbedre forholdene for de enkelte individer og familier.

Hvorfor anmelde rejseoplevelser, spurgte jeg indledningsvist. Nu kan man så spørge, om det her var en anmeldelse. Vel egentlig ikke, men (be)dømmes skal bøgerne alligevel. De beretter begge, spørger og lader de implicerede parter fortælle om deres syn på sagerne. De leverer stof, ikke blot til eftertanke; der er tale om redskaber, ting til undersøgelse. Gennem

omfattende interviews og fortolkninger af historiske dokumenter søges hadets anatomi og ondskabens cirkler afdækket, og skønt denne anmeldelse (eller hvad det nu er) fokuserer på de almene aspekter af infernoet, betyder det ikke, at bøgerne ikke samtidig er vigtige bidrag til forståelsen af de konkrete konflikter, hvorfra de henter deres stof. Men er man, som undertegnede, primært interesseret i de generelle aspekter af voldens diskurs, de mekanismer og de betydningspotpourrier, der skaber hadets anatomi, er begge bøgerne rige på eksempler, som kan benyttes i tentative og hypotesedannende analyser. Og sådanne analyser må tage udgangspunkt i et reelt eksisterende ikke-vilkårligt bånd mellem de fænomenologiske omgivelser og menneskets indre, mentale verden, vort følelsesliv og forestillingsverden. Der er nemlig grund til at tage den medicinske metaforik alvorligt, diskurserne har et reelt og eget sjæleligt liv, de lever i mennesker og de næres af deres følelser. Det er realisme - og i disse tilfælde er der ingen vej uden om realismen - tanksene, bomberne, de politiske taler, myterne, alle diskursens ydre ting har deres modpart i bevidsthedslivet. Og dette indre liv har praktiske konsekvenser for de mennesker, der lever i voldens cirkler, her begynder og slutter depressionerne, aggressionerne, regressionen, apatien. Hvis ikke det var for sådan et bånd mellem den mentale og den ydre verden, ville det overhovedet ikke være muligt at holde voldsspiralen i gang. Og spiralen er, som vi har set, ikke nem at bryde, når man befinder sig i "mørkets hjerte," og derfor er det, at vi, som lever i fredelige og velstående egne af verden, bør benytte en del af vor frihed, mentale og materielle overskud på at forske i disse problemer, for derved at forsøge at forstå den kommunikative ramme, som volden flourer i, thi forståelsen for denne må være en del af en rationel, diplomatisk, ikke-voldelig politik, som vil bryde voldsrusen og søge at tilvejebringe de kedelige forstadsliv, som folkene i helvede drømmer om. *Hadets anatomi* og *Brylluppet i Ramallah* er langt mere end pengene værd - og meget vigtigere.

Litteratur

- Aristoteles *Om sjælen* Det Lille Forlag. Frederiksberg. 1998
 - *De Interpretatione*, in. *Almen Semiotik* nr. 3, 1991
 Damasio, Antonio 2000 (opr. 1999) *The Feeling of What Happens*. Vintage.
 Greenberg, Jeff et al. 2001 "Sympathy for the Devil." In. *Motivation and Emotion*, vol. 25 No. 2.
 LeDoux, Joseph 1999 (opr. 1998) *The Emotional Brain*. Phoenix.
 Panksepp, Jaak 1998 *Affective Neuroscience*. Oxford University Press.